

se işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ve işlemlere tabi tutulamaz." gibi kesin ve buyurucu nitelikteki kurallara, çevre sözleşmelerinde genellikle rastlamıyoruz.

2. Stockholm Konferansı ile Başlayan Uluslararası Süreç

Uluslararası çevre hukukunun gelişmesine katkıda bulunan en önemli girişim Stockholm Konferansı olmuştur. Bu konferanstan önce çevre hukukunun, uluslararası hukukun bağımsız bir dalı düzeyine ulaştığı söylenemez. Eğer çevrenin hukuk yoluyla korunup geliştirilmesine bir başlangıç noktası alınacaksa, kuşkusuz en uygun kilometre taşı, 1972 yılında Stockholm'de gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'dır. Böylece çevre sorunları ilk kez uluslararası bir konferansın temel konusu oluyor ve bu girişim ile birlikte uluslararası çevre hukuku alanında yeni bir süreç başlıyordu.³

Stockholm Bildirgesi'nin 1. maddesinde; "*İnsanın; özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içindeki bir çevrede yaşamak, temel hakkıdır. İnsanın, bu günkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır. Bu bakımdan; kayıtsızlık, ırk ayrımı, ayrımcılık, sömürgecilik veya diğer biçimlerde ortaya çıkan baskı, yabancı egemenliğini destekleyen, sürekli kılan politikalar mahkum edilmiştir ve terk edilmelidir.*" deniliyordu. Bildirge'nin 2. maddesinde, güncel gereksinimlerle gelecek kuşakların yararlarını dengeleyen "*...özenli planlama ve yönetim ile dünyanın doğal kaynaklarının, hava, su, toprak, flora ve fauna*" ile birlikte, doğal ekosistemlerin korunmaları öngörülmüyordu. 3. maddede, durağan bir varlık olmayan doğanın, kendi üreme ve üretme olanaklarına insanlarca destek verilerek yenilenmesine katkıda bulunulması ge-

STOCKHOLM
KONFERANSI
İLE BAŞLAYAN
ULUSLARARASI
SÜREÇ

³ Özdek, Yasemin, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE Yayını, S 73, 1993, Ankara, 2001

reği üzerinde duruluyordu.⁴ Genel nitelikteki bu tümceler çevre sorunlarına dönük oldukça kapsamlı bir yaklaşım içeriyordu. Ancak tüm gelişmişliğine karşın uluslararası ölçekteki hak istemlerine dayanak olacak bir yasa bağlayıcılığında değildi.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı sonucunda benimsenen Stockholm Bildirgesi'nde ilk kez insanın "onurlu bir çevrede yaşama hakkı" olduğu bildirilerek, bu konuda yeni bir dönem, yeni bir süreç başlatılmıştır. Bazı çevre hukuku uzmanları, bu döneme ekolojik çağ adını vermişlerdir. Stockholm Bildirgesi, izleyen yıllarda sürdü-rülecek olan yeni arayışlara temel olmuştur. 1982 Dünya Doğa Şartı, 1992 Rio Dünya Zirvesi, on yıl sonraki 2002 Johannesburg Zirvesi, insanlığın ortak malvarlığının korunup geliştirilmesi konusundaki yeni ilkelerin saptandığı girişimler oldu.

Bu çalışmalar sonucunda ayrıntılandırılan çevre hakkının yönetsel açıdan üç ögesi bulunmaktadır. Bilgilendirme hakkı birincil ögedir, bunu katılım hakkı ve başvuru hakkı izlemektedir. Geniş katılımlı toplantılarda uzmanlar, çevre ilişkileri ve kültürel varlıklar bağlamında elde edilen gelişmeleri değerlendirmek, gelecekte izlenecek açılımları saptamak için bir araya gelmektedirler. Bu alanda yapılan çalışmaların en önemli yanı da, uluslararası işlerliği olacak hukuksal bir kurumlaşmayı gerçekleştirme arayışları olmaktadır.⁵

Stockholm Bildirgesi'nin uygulamada en etkili olan kuralı, "Denizlerin, insan yaşamını tehlikeye atabilecek maddelerle kirlenmesini önlemek, canlı yaşama, deniz yaşamına zarar vererek güzelliklerini bozacak veya denizlerin diğer yasal kullamı-

⁴ Kalelioğlu Uğur, Özkan Noyan, Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslar arası Çevre Sözleşmeleri, İzmir Barosu Yayını, s. 16, İzmir, 2000.

⁵ Kaboğlu, İbrahim, Mardin 17 Nisan 2004 Çevre Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 33, 2004, Ankara.

mini olumsuz etkileyecek biçimde kirlenmesini önlemek," amacıyla katılan ülkelere bütün olanaklarını kullanarak çözüm getirmelerini öngören 7. maddesidir. Deniz kirliliği, çok sık rastlanan, yakın sonuçları hemen görülebilen somut bir olaydır. İnsanların etkinlikleri ve kullandıkları araçlar nedeniyle oluşan kirlenme, ilgili devletlerin katkıları ile önemli boyutlarda önlenebilmektedir. Bu olgunun saptanması için, deniz çevresindeki doğal devinimlerden ileri gelen kirlenme ile insan eliyle doğaya karıştırılan maddelerin ya da enerjinin neden olduğu kirlenmenin birbirinden ayrılması gerekmektedir. Bu ayrımlar saptanabildiği için, ulusal ve uluslararası yasalarda deniz ortamındaki doğal dengenin bozulmasını önlemeyi amaçlayan düzenlemelere öncelik verilmiştir. Petrol birleşikleri, deniz ortamına giren en tehlikeli kirleticiler arasında yer almaktadır. Bunlar, tankerlerin kargo ve balast depolarının, uçak atıklarının boşaltılması, petrol tankerlerinin karıştığı deniz kazaları, kıyıda açıkta yapılan deniz dibi petrol arama çalışmaları, karalarda etkinliklerini sürdüren sanayi kuruluşlarının akıntıları, deniz canlılarının doğal yoldan çürümeleri ve doğal sızmalar yoluyla denizlere karışmaktadırlar.⁶

STOCKHOLM
KONFERANSI
İLE BAŞLAYAN
ULUSLARARASI
SÜREÇ

Çevrenin uluslararası korunma gereği, doğrudan ulusal organların devinime geçmesini öngören hukuksal düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır. "Erika" adlı petrol taşıyan geminin 12 Aralık 1999'da Fransa'nın Atlantik kıyısında devrilmesi sonucunda oluşan çevre felaketi, 8 yıl süren bir davanın ardından 14 Ocak 2008'de karara bağlanmıştır. Fransa'nın, çevrenin korunmasını amaçlayan düzenlemeleri ve çevre hakkının boyutlarını düzenleyen "Çevre Şartı"nı Anayasa'ya eklenmesi, davaya bakan Paris Asliye Ceza Mahkemesi'nin hukuksal dayanaklarını oluşturmuştur. Karar, çevre hukukunda yeni bir sayfa açan "ekolojik zarar" kavramını öne çıkarmıştır. Mahkeme'nin, "belli bir yeryüzü parçasını çevresel bakımdan koruma, işletme

⁶ Sav, 9.

STOCKHOLM
KONFERANSI
İLE BAŞLAYAN
ULUSLARARASI
SÜREÇ

ve muhafaza sorumluluğunu yasal yetkiyle üstlenen toplulukların, bu alanda, çevrede yol açılan zararın giderimini isteyebilecekleri” yolundaki değerlendirmeleri, dava ehliyeti açısından yenilik getiren özel bir önem taşımaktadır. Kararda, çevre dernekleri, çevreye verilen zararın karşılanmasını talep etmeye yetkili bulunmuşlardır Taşımacı firmadan başlayarak, gemi sahibi, gemi işletmecisi, petrol taşımacılığı belgesi veren şirket de aralarında olmak üzere, felâkete neden olanların tümü sorumlu bulundular. Taşımacı kuruluş, “ihtiyatsızlık ve tedbirsizlikle” suçlandı. Yargıçlara göre, 1975 yılında yapılan gemi, olay sırasında deniz güvenliği bakımından tehlike oluşturacağı açıkça görülebildiği için, denize açılmaması gereken koşullarda bulunuyordu. Taşıdığı 30 bin 884 ton petrolün 20 bin tonu denize dökülmüş, kirletilen 400 km.lik kıyı alanını temizlemek için, 600 milyon avro harcandığı bildirilmişti.

Mahkeme, kirletme suçu nedeniyle tüm sorumluları, hapis dışında en ağır cezalara çarptırdı. Neden olunan zararların karşılanması amacıyla davaya katılanlar yararına 192 milyon avro ödenmesi kararlaştırıldı. Mahkeme, 350 sayfalık kararıyla, iki yeniliğe imza atıyor, öncelikle, “çevreye verilen zarar” kavramını benimseyerek, anayasal bir ilkeyi uygulamaya geçiriyordu. Çevre Şartı’nın 4. maddesine göre, “herkes, çevrede yol açtığı zararın giderimine katkıda bulunmakla yükümlüdür”. İkinci yenilik ise, ilgili uluslararası belgeler ışığında sorumluluk halkasını paylaştırmak yoluyla, “kirleten, öder” ilkesini doğrudan uygulamış oluyordu.⁷

⁷ Kaboğlu, İbrahim, *Birgün Gazetesi*, 26.1.2008.